

Aşırı Serbest Piyasa “Şok Terapisi” Post-Komünist Doğu Avrupa’da Bir Felakete Yol Açtı

Joachim BECKER, Çeviri: Yusuf Enes KARATAŞ¹

¹ Research Assistant, Ankara University, Faculty of Law (ORCID ID: 0000-0001-6666-9493)

Özet

Bu kitap incelemesi, Kristen Ghodsee ve Mitchell A. Orenstein tarafından kaleme alınan *Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions* (Şok Envanteri: 1989 Devrimlerinin Toplumsal Sonuçları) başlıklı kitabı değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest piyasa, Doğu Avrupa, şok terapisi

Extreme Free-Market “Shock Therapy” in Postcommunist Eastern Europe Was a Disaster

Abstract

This paper reviews the book “Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions” written by Kristen Ghodsee and Mitchell A. Orenstein (Oxford University Press, 2021).

Keywords: Free market, Eastern Europe, shock therapy

Corresponding Author / Sorumlu Yazar	Yusuf Enes KARATAŞ Research Assistant, Ankara University, Faculty of Law karatasye@ankara.edu.tr
E-mail / E-posta	
Manuscript Received / Gönderim Tarihi	November 28, 2022 / 28 Kasım 2022
Revised Manuscript Accepted / Kabul Tarihi	November 30, 2022 / 30 Kasım 2022
To Cite This Article / Kaynak Göster	BECKER, J. (2022). Aşırı Serbest Piyasa “Şok Terapisi” Post-Komünist Doğu Avrupa’da Bir Felakete Yol Açtı (Yusuf Enes Karataş, trans), <i>ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters</i> , Vol. 16, 92-102.

Aşırı Serbest Piyasa “Şok Terapisi” Post-Komünist Doğu Avrupa’da Bir Felakete Yol Açtı

Serbest piyasa ideologları, ekonomide uygulanacak “şok terapisi”nin komünist devletleri birer refah modeline dönüştüreceğini iddia etmişti. Fakat aksine bu uygulama Büyük Buhran’dan daha derin bir durgunluğu tetikleyerek Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde milliyetçi aşırı sağı besledi.

Milliyetçi sağın yükselişiyle beraber, Merkez Doğu Avrupa’nın liberal entelektüeller, 1990’ların post-komünist dönüşüm stratejilerini özeleştiril biçimde yeniden gözden geçirmeye başladı. Polonyalı merhum filozof Marcin Król, vardığı sonucu sözünü sakınmadan şöyle ifade etmektedir: “Aptaldık”. Król’un iddiası, liberal stratejistlerin dönüşümün toplumsal sonuçlarını göz ardı ettiği yönündeydi. Ona göre bu duyarsızlık, güçlü bir milliyetçi tepkiye zemin hazırlamıştı.

Bu konuyla ilgili ilk yazılar ülke okurlarına yönelik olsa da benzer bir vicdan muhasebesi sürecine gecikmeli de olsa bölge dışından sosyal bilimciler de katıldı. Kristen Ghodsee ve Mitchell A. Orenstein’in kaleme aldığı *Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions* [Şok Envanteri: 1989 Devrimlerinin Toplumsal Sonuçları], bu tartışmaya yapılan bir müdahaledir.

Bilanço

ABD merkezli bu iki araştırmacı, çalışmalarında farklı disiplinler yaklaşımları işe koşuyorlar: Aynı zamanda Dünya Bankası için çalışmalar yürüten, Orenstein ekonomi politik alanında uzmanlaşmışken, Ghodsee ise toplumsal cinsiyet konularına odaklanan bir antropologdur. Kitabın coğrafi kapsamı da oldukça geniştir: Post-sosyalist ülkeler üzerine yapılan karşılaştırmalı araştırmalarda genellikle yer verilmeyen eski Alman Demokratik Cumhuriyeti’nden Sovyetler Birliği’nin halefi Orta Asya devletlerine kadar tüm bölgeyi kapsar.

Kapitalist dönüşümün toplumsal etkilerine odaklanan Ghodsee ve Orenstein, *Taking Stock of Shock*’u, “umutsuzluğun yurtseverliği” olarak nitelendirdikleri, dönüşümün politik sonuçlarına ilişkin bir bölümle noktıyorlar. Yazarlar, kapitalist dönüşümün toplumsal başarısızlıklarını milliyetçiliğin yükselişinin temel nedeni olarak tanımlama girişimlerinde, yukarıda sözünü ettiğimiz liberal özeleştiril analizlerle paralellik kuruyorlar. Buna karşın, *Take*

Stock of Shock bu analizlerden nadiren alıntı yapıyor ve akademik referanslarını İngilizce yayınlarla sınırlıyor.

Ghodsee ve Orenstein, iki rakip uluslararası anlatı tanımlıyorlar. Bu anlatılardan biri, radikal şok terapisinin neden olduğu kaçınılmaz gerilemenin yerini kalıcı bir yükselişin alacağına ısrar eden o anaakım başarı öyküsüdür. Yazarlar buna J-Eğrisi perspektifi diyorlar. Ölüm oranı ve dış göç gibi birçok sosyoekonomik göstergedeki vahim kötüye gidişin altını çizen alternatif bakış açısını ise “afet kapitalizmi” yaklaşımı olarak adlandırıyorlar. Yazarlara göre, Doğu Avrupa’da her iki bakış açısını da destekleyebilecek kanıtlar mevcut.

Kitabın ilk bölümünde, ekonomik reform stratejilerinin yanı sıra bunların dengesiz ekonomik ve dağılımsal etkilerine bakan Ghodsee ve Orenstein, kapitalist dönüşüm stratejisinin ana taşıyıcılarını uluslararası finans kurumlarıyla (UFK’ler) bu kurumlarda kilit rol üstlenen ekonomistler olarak tanımlıyorlar.

Bahsi geçen kurumlar, başlangıçtaki şiddetli acıyı bir yükselişin takip edeceğini vadetmişlerdi. Hızla hayata geçirilen özelleştirmelerin, sözde Washington Uzlaşısı’nın kavramsal olarak şekillendirdiği ekonomik reform planlarının en önemli dayanağı olduğunu savunmuşlardı. Bu doğrultuda, toplumsal maliyetleri azaltmak için sınırlı ve hedefe yönelik programlar tatbik edilirken, mali istikrar ve kurumsal yeniden yapılanma da bu tür planların bir parçasını oluşturacaktı.

Ancak, kitabın bu süreci ele alışında bir boşluk var. Ghodsee ve Orenstein, hem (halihazırda devlete ait olan firmaların yöneticileri gibi) kapitalist burjuvazi rolüne aday olan yerlileri hem de ulusötesi sermayeyi içeren yüksek hızlı özelleştirmeye dayalı geçiş stratejilerinin arkasındaki toplumsal çıkarları tartışmıyorlar. Yine benzer şekilde, yerel toplumsal ve politik aktörlerin rolünü de ayrıntılı bir biçimde ele almıyorlar.

Post-komünist devletlerin politika oluşturma süreçleri, uluslararası finansa erişimin kapı bekçileri olan UFK’lerin etkisiyle ciddi anlamda koşullandırılırken, iç çıkarların da bu noktada önemli bir etkisi oldu. Dönüşüm programlarının çoğu, genellikle devlet sosyalizminin teknokratik kurumlarından gelen yerel uzmanlar tarafından kaleme alınmıştı. Söz konusu yerel “reformcu ekonomistleri”nin çoğu UFK’lerin vizyonunu paylaşmış ve muhalif çevrelerde mevcut teknokratik ve anti-politik görüşlerle de dava arkadaşlığı kurmuştu.

Dolayısıyla politika yapım süreci kızgınlık yaratan, fazlasıyla teknokratik, toplumsal açıdan ise dışlayıcı bir karaktere sahipti. Polonyalı Leszek Balcerowicz gibi önemli yerli neoliberal reformculardan bazıları, bugün hala hayli tartışmalı isimler olmaya devam ediyor.

Geçişin Yaraları

Ghodsee ve Orenstein, post-komünist dönüşüme eşlik eden durgunluğun beklenenden çok daha derin olduğunu belirterek bunu ABD’deki Büyük Buhran ile kıyaslıyorlar. Asgari hasarla kurtulan ülkeler (özellikle de Visegrád devletleri: Çekya, Macaristan, Polonya ve Slovakya) için bu doğru bir karşılaştırma. Bununla birlikte, ortalama bir post-sosyalist ekonomi için durgunluk dönemi daha derin ve uzun süreliydi; Wall Street Çöküşü’nden sonra ABD’de kişi başına düşen GSYİH %30 azalmışken, burada %40’lık bir düşüş söz konusuydu.

Ukrayna gibi en kötü örneklerde ise GSYİH 1990’larda %60 oranında düştü. Geçiş sürecinden en çok etkilenen devletler (esas olarak post-Sovyet ve post-Yugoslav devletler) henüz 1989 GSYİH seviyelerine ulaşamadılar. Ghodsee ve Orenstein, böylesi durumlar için bir “geçiş felaketi”nden söz etmenin daha doğru olacağı sonucuna varıyor. Hafife alındığına inandıkları gayri resmi ekonomik faaliyetlere atıfta bulunan bazı neoliberal ekonomistler ise, bu sayılara itiraz etmişlerdi. Ancak *Take Stock of Shock*’un vurguladığı üzere, bu ülkelerdeki şiddetli resesyonların varlığını üretim kaybını alternatif yollarla hesaplayarak doğrulayabiliriz.

Ekonomik iyileşmenin meyvelerinin çoğunu bir azınlık toplarken, artan gelir eşitsizliği, dönüşümün yarattığı resesyonun etkilerini ağırlaştırdı. Orenstein ve Ghodsee, eşitsizliğe dair analizlerinde bireysel gelir dağılımına (Gini katsayısı) ve ilk %1’in gelir payına odaklanıyorlar. Her iki gösterge de en azından 2005 yılına kadar eşitsizlikte önemli bir artış olduğunu gösteriyor.

Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın ardından kurulan bazı devletlerde, eşitsizlikler özellikle oldukça ağırdı. Bu açıdan bakıldığında bir ülke öne çıkıyor: kaynak zengini Rusya. Zira, 2015 yılında, tüm gelirin 20,2’sini Rus gelir sahiplerinin sadece %1’lik dilimi aldı.

Gelir ölçeğinin diğer ucunda ise yoksulluk ciddi oranlarda arttı. Ghodsee ve Orenstein’in belirttiği gibi, amaçlı servet aktarımlarındaki değişim, sübvansiyonların aşamalı olarak kaldırılması ve toplumsal hizmetlerin bozulması, nüfusun büyük bir kesimi için yaşam koşullarını kötüleştirdi. Ancak, *Taking Stock of Shock*, gelirin işlevsel dağılımını (kâr ve ücret paylarının değişimini ve kâr azalması sorununu) tartışmıyor ve bu da sınıf nosyonunu ilgilendiren dağıtım sorunlarını kitabın odağının dışında bırakıyor.

Ghodsee ve Orenstein, kitabın ekonomiyle ilgili bölümünün sonunda, post-sosyalist ekonomik performansı görece iyi ve kötü olan ülkelerin haritasını sunuyor. Buna göre, daha iyi performans gösterenler Merkez Doğu Avrupa’da konumlanan ülkelerken, en kötü performanslara sahip olanlar post-Sovyet ve post-Yugoslav bölgelerin ülkeleridir. Yazarların da

belirttiği gibi, neoliberal reformları hızla gerçekleştiren ülkelerin büyüme performansları, “yavaş reformcular”inkinden gözle görülür ölçüde ayrılmıyordu: aslında, tahminlerin aksine, ikinci gruptakiler daha avantajlıydı.

Ghodsee ve Orenstein’in en ikna edici bulduğu çalışmalar, değişen performans düzeylerini coğrafi faktörlere bağlamaktadır. Bu akıl yürütmeye göre, ekonomik başarının temel belirleyici etkenlerden biri Batı’ya yakınlık ve bu yakınlıktan kaynaklanan doğrudan yabancı yatırım (DYY) akışlarıdır. Bu perspektif, post-Sovyet coğrafyada elde edilen iyi GSYİH sonuçlarını petrol ve gaz gelirlerine bağlamaktadır.

Ancak bu perspektifin harita okuması bir hayli apolitiktir. “Geçiş felaketi” vakalarının hepsinin post-Sovyet ve post-Yugoslav coğrafyalarda görülmesi tesadüf değildir. Bu ülkelerde kapitalist dönüşüm ve devletin çözülme süreçleri el ele gitmiş ve bu süreç büyük bir etki yaratmıştır. Bu faktöre ek olarak, daha önceki merkez-çevre ilişkilerinde gözlemleyebileceğimiz, yatırım modelini de etkileyen gözle görülür tarihsel süreklilikler söz konusudur.

Demografik Sonuçlar

Yazarlar, *Taking Stock of Shock*’un kapitalist dönüşümün demografik sonuçlarını ele aldıkları bölümüne en ağır sonuçlarla başlıyorlar: Ölüm oranlarının artmasıyla buna bağlı olarak azalan ortalama yaşam süresi. Ortalama yaşam süresindeki en keskin düşüş, 1990’ların başında, geçişin en yoğun yıllarında yaşandı. Sonrasında ise yavaş bir artış görüldü.

Demografik manzara, bir dereceye kadar, ekonomik manzaranın kopyasıdır. Her ne kadar, söz konusu olgu Orta Asya ülkelerinden ziyade Avrupa’daki halef devletlerde de yoğun bir biçimde gerçekleşmiş olsa da ortalama yaşam süresindeki en dramatik düşüşler post-Sovyet ülkelerde görülür. Tüm bu ülkeler arasında Rusya, 1989 ile 1994 yılları arasında ortalama yaşam süresinin 6,8 yıl azalmasıyla en alt sırada yer alır. Letonya, Ukrayna, Estonya ve Belarus deneyimlerinin de pek farklı olduğu söylenemez.

Orta Asya’da aynı etkiyi yaratmayan yaygın alkolizm problemi, post-Sovyet Avrupa ülkelerinde psiko-sosyal stresi ve sağlık hizmetlerinin çöküşünü şiddetlendirmiştir. Rusya, Ukrayna ve Belarus’ta, ortalama yaşam süresinde bir artış görülmesi epey uzun zaman almıştır. 2016’ya gelindiğinde, Ukrayna’da ortalama yaşam süresi 1989’da olduğundan yalnızca 1,3 yıl daha fazlaydı. Rusya ve Belarus’un durumları pek farklı değilse de, bu, bölgedeki en kötü performanstı.

Her ne kadar artan ölüm oranlarıyla ortalama yaşam süresindeki azalma tartışmaya açık olmasa da birçok neoliberal ekonomist bu gelişmelerin geçiş dönemi reformlarıyla ilgili olduğunu reddetmektedir. Ancak Ghodsee ve Orenstein, daha hızlı özelleştirmelerle artan ölüm oranları arasındaki korelasyona gibi hususlara değinen bir dizi çalışmaya atıfta bulunuyorlar. Doğurganlık seviyelerinin de değişen koşullar sebebiyle büyük oranda azaldığı görülüyor.

Büyük ölçekli göç, bu dönemin önemli demografik sonuçlarından bir diğeridir. Bu eğilim özellikle Güneydoğu Avrupa’da belirgin olmakla birlikte Baltık ülkeleri, Güney Kafkasya ve Orta Asya’da da gözlemlenebilir. Bu nedenle, göçün coğrafi dağılımı, ekonomik dağılımı yalnızca kısmen tekrar eder. Nispeten daha zayıf bir ekonomik performansa sahip olmasına rağmen, gerek ücretlerin daha yüksek olması gerekse daha kapsamlı bir ekonomik yapı nedeniyle, Rusya Sovyetler Birliği’nin ardılı olan diğer devletlerin çoğuna göre daha fazla göçmen çekmiştir.

Doğu’dan Batı’ya göç hikayesine odaklanan Ghodsee ve Orenstein, daha genç ve daha eğitilmiş insanların bu yolu takip etme olasılığının daha yüksek olduğuna dikkat çekerler. Bu nüfus tahliyesi, bütün bölgeleri neredeyse terkedilmiş yerlere dönüştürmüştür. Denizaşırı işçilerin memleketlerine gönderdikleri paralar bir nebze nefes aldirmiş olabilir ve işgücünün kıtlığı bazen ücretleri biraz yukarı çekmiştir. Fakat, kitlesel göç aynı zamanda beceri ve uzmanlık kaybı anlamına gelir ve post-komünist devletlerden gelen göçmenler genellikle kendilerini yeterlilik düzeylerinin altındaki işlerde çalışırken bulmaktadırlar.

Yaygın Algılar

Kitapta, etnografik araştırmalar ve kamuoyu yoklamalarından yararlanılarak kapitalist dönüşüme ilişkin öznel algılar da ele alınmaktadır. Kısmen fabrikalarda kısmen de köy ve kasabalarda yapılan etnografik çalışmalar, aşağıdan gelen sesleri duymamızı sağlar. Bu araştırmaların çoğu, aşağılanma ve itibar kaybı hislerini kayıt altına almıştır. Eski bir kolhoz işçisi (kolektif tarımla uğraşan işçi), bu hisleri kısaca şu şekilde özetlemektedir: “Artık insan değil, çöpsün. Çalışmazsan kim seni insan olarak görür?”

Söz konusu durum, Ghodsee ve Orenstein’in işaret ettiği gibi, kolektif toplumsallaşmanın kaybıyla bir aradadır:

Birçok vatandaş bu kolektif kimliğin veya paylaşılan bu yoksulluğun yerine, içinde büyüdükleri değerlere zıt olan kaba bir çıkarıcı bireyciliğin geçirildiğine inanıyor.

Dolayısıyla, kırsal nüfusla kentli halk kitlelerinin kapitalizm altında daha iyi bir geleceğe sahip olma beklentileri gerçekleşmemiştir. Dahası birçok kişi, içinde bulunduğu bu kötü durumdan dolayı kendisini suçlamıştır.

Otuz yıllık bir zaman dilimini kapsayan kamuoyu yoklamalarının yorumlanması basit bir girişim değildir, çünkü yöneltilen soruların yanı sıra yanıtlayanların “piyasa ekonomisi” gibi temel kavramlara ilişkin kavrayışları da bu süre zarfında değişmiştir. İlk başta pek çok kişi bu kavramı refahla ilişkilendirdiyse de kapitalizmin karanlık yönünü deneyimledikten sonra daha eleştirel bir kavrayışı benimsemişlerdir.

Anketler, dönüşümün ortaya koyduğu kavramlara yönelik üç farklı momenti tespit ediyor. İlk olarak yaşanan kriz, söz konusu kavramlara yönelen hayal kırıklığında bir artışa neden oluyor, kriz atlatıldıktan sonra 2008 mali krizine kadar kavramlara yönelik güvende, geçici bir etki de olsa, bir artış görülüyor, 2008 krizinden sonra ise bir kez daha nispeten daha eleştirel bir rüzgâr esmeye başlıyor. Hoşnutsuzluğun eşit olmayan coğrafi dağılımı, farklı ülkelerin sosyoekonomik performansıyla önemli ölçüde örtüşmekle beraber; hoşnutsuzluk düzeyleri post-Sovyet devletlerde ve Güneydoğu Avrupa’da tepe noktadayken Merkez Doğu Avrupa’da daha az göze çarpmaktadır.

Örneğin, (Demokratik Almanya Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere) Merkez Doğu Avrupa ülkelerinde yanıt verenlerin %70’inden fazlası 2019 anketinde “piyasa ekonomisindeki değişiklik”i onayladıklarını söylemiştir. Anketin kapsadığı ve çoğunluğun piyasa ekonomisindeki değişiklikleri onaylamadığı iki ülke söz konusuydu: Ukrayna ve Rusya. Rusya’da 1991’den beri “piyasa ekonomisi”ne geçişe verilen onay azalma eğilimi göstermektedir.

Macaristan hariç Merkez Doğu Avrupa ülkelerinde “çok partili demokrasiye geçiş”i onaylayanların oranı ise %70’in üzerindedir; 2019’daki oran 1991’deki orandan daha yüksektir. Litvanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Rusya’da ise kamuoyu daha şüpheliydi. Ukraynalı katılımcıların hoşnutsuzluğu ise özellikle finansal krizin ardından artmıştı.

Rusya, Ukrayna ve Bulgaristan’da ankete katılım gösterenlerin yalnızca beşte biri geçişin “ortalama insanlara fayda sağladığını” düşünüyordu. Ankete katılanların yarısından fazlasının buna inandığı yalnızca iki ülke vardı: Polonya ve Çekya. Anketler ayrıca, daha zayıf toplumsal grupları destekleyen güçlü bir devlete yönelik geniş bir desteğin varlığını göstermektedir. Yazarların belirttiği gibi: “Sınırlı yasal kısıtlama koşulları altında uygulanan ve çiğ açgözlülükten pek de farklılaşmayan bir temele sahip gibi görünen bu yeni toplumsal sözleşmeyi, post-komünist nüfusu oluşturanların çok küçük bir bölümü kabul etmişti.”

Protesto ve Popülizm

Ghodsee ve Orenstein etnografik araştırmalarını özetlerken, dezavantajlı grupların sıklıkla içinde buldukları duruma boyun eğdiklerini vurgular. Bununla birlikte, geçişin sosyoekonomik sonuçlarının hayli yıkıcı olduğu ölkelerde, eşitsizliklere yönelik gerçekleştirilen muhtelif toplumsal protestolar da söz konusu olmuştur. Bu protesto dalgalarının sonuçları ise genellikle sınırlıdır, zira kendilerine politik arenada müttefik bulamamışlardır. Yine de, yerleşik iktidar yapılarını sarsma potansiyeline sahip oldukları söylenebilir.

2011 yılında Orta Doğu’da gerçekleştirilen kitlesel gösterilerin ardından Levada Center’ın Rusya’da yaptığı bir ankete katılanların %38’i, benzer isyanların Rusya’da da yaşanabileceğini düşünüyordu. Rusya’daki emperyal milliyetçiliğin yükselişinde olduğu gibi, yukarıdan dayatılan milliyetçi seferberlik stratejilerini de popüler düşünceyi toplumsal gerilimlerden ve eşitsizliklerden uzaklaştırma girişimi olarak anlayabiliriz.

Ghodsee ve Orenstein, popülizmin veya milliyetçiliğin yükselişini kapitalist dönüşümün toplumsal sonuçlarına bir tepki olarak okuyarak sorunu başka bir perspektiften ele alıyorlar. Fakat söz konusu politik reaksiyonun toplumsal karakteri, *Taking Stock of Shock*’ta bir şekilde tanımlanmamış olarak kalıyor. Yazarların, “umutsuzluğun yurtseverliği” kavramıyla, geçiş sürecinin kaybedenlerini dirilen milliyetçiliğin esas toplumsal temeli olarak gördükleri söylenebilir. Bununla birlikte yazarlar, Büyük Buhran’dan bu yana bilhassa belirgin hâle gelen bu politik olgunun arkasındaki toplumsal güçleri açıkça ortaya koymuyorlar.

Ancak Gábor Scheiring veya Maciej Gdula gibi bilim insanları tarafından yürütölen araştırmalar, Macaristan ve Polonya gibi ölkelerde milliyetçi sağın toplumsal ve seçimsel temellerinin, geçiş süreci “kaybedenleri” sorunundan çok daha fazlasıyla ilgili olduğunu göstermiştir. Örneğin, Macaristan’da milliyetçi sađ, birikim sürecindeki ikincil rolünden hoşnutsuz olan yerli sermayenin bazı kesimlerinden destek görmüştür.

Cédric Huguée, Étienne Pénissat ve Alexis Spire, *Social Class in Europe* (Avrupa’da Toplumsal Sınıf) başlıklı kitaplarında, Merkez Doğu Avrupa’daki hâkim sınıfların yalnızca ulusal düzeyde egemen olduklarını, uluslararası bir perspektiften ise ikincil bir konum işgal ettiklerini gözlemliyorlar. Yazarlar bu çelişkili konumu “hükmedilen hâkim sınıflar” olarak tanımlıyorlar. Macaristan’daki bu sınıfsal fraksiyonun önemli bir kısmı, 2010’da iktidara geldiğinde seçici bir ekonomik milliyetçilik politikası benimseyen Viktor Orbán’ın Fidesz’ine destek verdi.

Öte yandan Ghodsee ve Orenstein, *Take Stock of Shock*'da milliyetçi projelerin ekonomik boyutundan sadece kısaca bahsediyor. Bunun yerine toplumsal politika programlarına odaklanarak şu üç temel unsurun altını çiziyorlar: (1) doğumu teşvik eden aile politikaları, (2) belirli toplumsal gruplar bakımından hedeflenen toplumsal faydaların yerine evrenselciliğe yönelmesi ve (3) nüfusun en yoksul katmanlarından ziyade "refahı hak eden" yoksullara (bir başka deyişle çalışan yoksullara) odaklanma.

Yazarlar, bu projelere yönelen toplumsal politikaların altını çizmekte elbette haklılar; bununla birlikte, çizdikleri resimle ilgili bazı sorunlar mevcut. Evrenselciliğe yönelimin arttığını göstermek adına, çoğunlukla Polonya'daki Hukuk ve Adalet Partisinin toplumsal politikalarına atıfta bulunuyorlar. Fakat Polonya'da evrenselcilik perspektifi bölgedeki diğer milliyetçi hükümetlerden daha güçlüdür. Macaristan veya Rusya gibi ülkelerde neoliberal toplumsal politikaların terkedilmesi, Ghodsee ve Orenstein'in iddia ettiğinden daha sınırlı bir şekilde söz konusu olmuştur.

Geçişten Sonra

Ghodsee ve Orenstein geleceğe ilişkin olarak, toplumsal olarak yeniden dengelenmiş bir kapitalizmden söz ediyorlar:

Politika yapıcılar, akademisyenler ve politikacılar geçiş deneyimlerinin şu şekilde çatallaştığı gerçeğini kabullenmelidir: Bir yanda dinamik büyüme ve yüksek yaşam tatmini diğer yanda ise kitlesel yoksullaşma, kitlesel dış göç ve kamu kurumlarına yönelik olarak artan kitlesel güvensizlik.

Yazarlar, işçi sağlığının korunması, evrensel toplumsal politikalar ve oranlı vergilendirmede artan iyileştirmeler açısından, post-sosyalist ülkeleri inceleyen yakın tarihli bir Dünya Bankası raporunda yer alan önerileri ilerisi için bir çeşit temel olarak görüyorlar. Bu tür önlemler toplumsal durumu kuşkusuz iyileştirebilir, ancak istikrarsız kapitalist gelişmenin altında yatan sebepleri de göz ardı edecektir.

Sonuç olarak, Ghodsee ve Orenstein bize Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki kapitalist dönüşümün toplumsal sonuçlarının kısa, öz, eleştirel ve incelikli bir analizini sunuyor. Bu bağlamda kitap ismini hak ediyor: *Taking Stock of Shock* (Şok Envanteri). Fakat bu dönüşümü şekillendiren etken ve güçlere ilişkin değerlendirmeleri ise inandırıcılık bakımından eksik. Özellikle de yerel elitlerin, hem 1990'ların reform stratejilerini hem de son yılların neo-milliyetçi düzenlemelerini biçimlendirmede ortaya çıkan rolünü küçümseme eğilimindedir.

Milliyetçi güçlerin büyümesi, yalnızca geçiş dönemi “kaybedenleri”nin hoşnutsuzluğundan kaynaklanamaz. Bu fenomeni aynı zamanda, yerli sermayenin birikim süreçlerinde sahip olduğu ikincil rolü yeniden düzenleme girişimiyle de ilişkilendirebiliriz. Gelecek yıllar için ise şunu söylemek mümkün: Kapitalist dönüşümün sonuçlarına dönük stratejiler, kendilerini yalnızca daha kapsayıcı toplumsal politikalar üretmekle sınırlayamaz: aynı zamanda, bölgenin gidişatını şekillendiren politik-ekonomik faktörlerin de ele alınması gerekmektedir.

ORCID ID

Yusuf Enes KARATAŞ

<https://orcid.org/0000-0001-6666-9493>

Declaration of Conflicting Interests

The author declared that there were no conflicts of interest with respect to the authorship or the publication of this article.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu makalenin yazarlık veya yayımlanmasına ilişkin olarak hiçbir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

ⁱ Yazının orijinali için bkz. <https://jacobin.com/2022/06/shock-therapy-eastern-europe-social-disaster-book-review>.